

ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ

У статті аналізується розроблена та апробована програма формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи у позааудиторній роботі. З'ясовано, що впровадження програми у позааудиторну роботу вищого навчального закладу сприяло вихованню всебічно розвиненої особистості з конструктивним рівнем налагодження міжособистісної взаємодії, творчим мисленням, різнобічними інтересами і прагненнями їх задоволення та високою конкурентоспроможністю.

Ключові слова: взаємодія, міжособистісна взаємодія, культура міжособистісної взаємодії, формування культури міжособистісної взаємодії, програма формування культури міжособистісної у майбутніх учителів початкової школи.

Постановка проблеми. Інтеграція українського суспільства в Європейський і світовий простір, процеси демократизації й гуманізації в Україні потребують оновлення виховних пріоритетів студентської молоді в цілому й майбутніх учителів початкової школи зокрема. Розмаїття соціальних контактів, у які вступає вчитель, вимагає сформованості у нього глибоких моральних знань, умінь і навичок культури міжособистісної взаємодії. У Конституції України, Законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту" зазначається, що важливим завданням сучасної освіти має бути розвиток особистості, її інтелектуальних здібностей, творчості, здатності реалізувати себе у професійній діяльності. Звідси вагомим є твердження про те, що процес особистісного та професійного становлення майбутнього вчителя початкової школи відбувається шляхом формування високого рівня його культури міжособистісної взаємодії, а відтак актуальною проблемою сучасної педагогічної науки є пошук шляхів оптимізації цього процесу.

Здійснений аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблему підготовки вчителя початкової школи досліджували В. Бондар, Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Комар, О. Кучай, Н. Кичук, О. Савченко та ін. Питання підвищення культури спілкування молоді розкриваються у працях І. Бега, С. Бондаревської, В. Радула та ін. Сутність міжособистісних відносин у контексті філософських, психологічних та педагогічних наук відображена в наукових доробках Л. Гозмана, М. Кагана, Я. Коломинського, В. Мясичева, М. Обозова та ін. Розкриттю особливостей формування культури міжособистісної взаємодії учнів в позанавчальній діяльності присвячені наукові доробки Ю. Кана. Проте поза увагою вчених залишилося питання визначення шляхів ефективного формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи в позааудиторній роботі.

Мета статті полягає в аналізі експериментальної програми формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи у позааудиторній роботі.

Результати теоретичного дослідження. Поняття культури міжособистісної взаємодії у педагогічній теорії трактується неоднозначно. На нашу думку, конструктивним є визначення окресленого поняття, запропоноване Л. Гозманом: "...культура – це досягнення особистістю гармонії, що дає їй соціально стійку, продуктивну включеність у суспільне життя і працю, а також особистісний емоційний комфорт". Продовжуючи, автор визначає культуру стосунків особистості як "...гармонію культури знань, культуру творчої взаємодії, культуру відчуттів і спілкування..."[2, с. 227]. Відтак культура міжособистісної взаємодії є складовою загальної культури особистості; складним утворенням, що містить культуру знань, культуру творчої спільної діяльності та спілкування, культуру відчуттів.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури культуру міжособистісної взаємодії ми розглядаємо як сформоване інтегральне утворення особистості, яке забезпечує свідоме гармонійне поєднання її внутрішнього світу з зовнішнім соціальним середовищем, і проявляється у поведінкових актах, сприяє успішній комунікації у колективній діяльності на основі усвідомлених морально-етичних норм, знань, умінь і навичок спілкування. Культура міжособистісної взаємодії характеризується системою індивідуальних властивостей особистості, що забезпечує її продуктивну включеність у суспільну діяльність (соціальна спрямованість) та самовдосконалення й саморозвиток (індивідуально особистісна спрямованість).

Формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи є цілеспрямованим, розгорнутим у часі процесом співпраці, взаємовпливу, взаємоконтролю та взаєморегулювання його суб'єктів з метою розвитку їх мотивації до конструктивної педагогічної діяльності, результатом якої є наявність позитивних якісних змін у розумовому та особистісному

розвитку молодших школярів (у засвоєнні ними знань, умінь і навичок, відповідних освітнім стандартам; у формуванні позитивних якостей особистості молодшого школяра, необхідних для майбутньої активної життєдіяльності в соціумі).

Важливим чинником формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи є позааудиторна робота у вищому навчальному закладі, яка нами визначається як цілісна, взаємообумовлена система виховних заходів, науково-дослідної та практичної діяльності, включення в яку студентів, сприяє вихованню всебічно розвиненої особистості з конструктивним рівнем налагодження міжособистісної взаємодії, творчим мисленням, різнобічними інтересами і прагненнями їх задоволення та високою конкурентоспроможністю.

З метою активізації процесу формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи у позааудиторній роботі ми розробили експериментальну програму "Формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи". Реалізація запропонованої програми була спрямована на розв'язання наступних завдань: ґрунтовне й усвідомлене оволодіння студентами системою знань для забезпечення високоякісної професійної підготовки; формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів як мотиваторів майбутньої професійної діяльності; розвиток комунікативних умінь і навичок для свідомого вибору адекватної поведінки у соціумі; формування культури поведінки в соціальному середовищі, умінь і навичок міжособистісного спілкування; розвиток умінь самопізнання, рефлексії, саморегуляції, а також комплексу особистісних якостей і рис для забезпечення творчої педагогічної діяльності; усвідомлення майбутнім учителем культури міжособистісної взаємодії як феноменальної особистісної та професійної цінності.

У контексті експериментального впровадження програми ми акцентували увагу на тому, що процес формування культури міжособистісної взаємодії студентів є керованим процесом, який передбачає переорієнтацію позааудиторної роботи з предметної на особистісно зорієнтовану, оскільки лише за такої умови можна розглядати пізнавальну інформацію як засіб розвитку професіоналізму майбутніх вчителів початкової школи, і лише тоді можливим є формування творчого стилю педагогічної діяльності, стійкої потреби в активних діях, імпровізації і самостійному вирішенні комунікативних завдань для надбання власного досвіду міжособистісної взаємодії.

У ході впровадження програми ми зважали на те, що важливим у професійному становленні майбутнього вчителя початкової школи є активне залучення його до позааудиторної роботи, оскільки саме у її межах відпрацьовуються різноманітні стратегії поведінки як на професійному, так і на побутовому рівнях. Ситуації позааудиторної роботи частково повторюють подібні ситуації майбутньої професійної діяльності, що дає змогу вчитися віднаходити правильні рішення у міжособистісній взаємодії. Оскільки інтереси майбутніх учителів початкової школи концентруються навколо своєї майбутньої професії, то необхідним є узгодження змісту і характеру позааудиторної роботи з найбільш глибокими й значущими мотивами їхньої діяльності.

Як зазначає К. Галацин, позааудиторна робота у вищому навчальному закладі є дуалістичним процесом: з одного боку – соціальним, оскільки допомагає індивіду адаптуватися у суспільстві, у професійній сфері та взаємодіяти в різних життєвих ситуаціях за межами навчального процесу, з іншого – індивідуальним, оскільки спрямовується на формування особистості студента, формування активної громадської та професійної позиції, розвиток і реалізацію особистісного потенціалу [1, с.121]. Тому зміст формування культури міжособистісної взаємодії студентів у позааудиторній роботі згідно з експериментальною програмою "Формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи" передбачав проведення системи навчальних (факультативний спецкурс), наукових та виховних заходів, спрямованих на допомогу студентам адаптуватися до мінливих умов професійного педагогічного середовища, реалізувати себе як особистість і професіонал та досягати поставлених професійних і особистісних цілей [4].

Ефективність формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи залежала від обраних теоретичних підходів до розробки методики формування досліджуваного феномена та її впровадження в педагогічну практику. Тому пріоритетними у процесі формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи в позааудиторній роботі нами визначені суб'єктивний, професійно-діяльнісний, культурологічний, компетентнісний, синергетичний та акмеологічний підходи.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми та власний досвід роботи дозволили нам констатувати, що вагомим у процесі формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи є дотримання певних принципів (табл. 1).

Експериментальна програма формування культури міжособистісної взаємодії майбутнього вчителя початкової школи реалізувалася нами в чотири етапи. Так, на першому етапі створювалася позитивна мотивація, активізація потреб, установок студентів на активну участь у позааудиторній роботі. Цей етап передбачав реалізацію програми серед студентів першого курсу.

На другому етапі до впровадження експериментальної програми були залучені студенти других-третьох курсів, які у ході факультативного спецкурсу "Формування культури міжособистісної взаємодії у сучасного вчителя початкової школи" поглиблювали здобуті в навчальному процесі знання про спілкування, психологію взаємодії людей, особистісний розвиток і відпрацьовувалися комунікативні вміння та розвивалися комунікативні здібності майбутніх вчителів початкової школи.

**Принципи формування культури
міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи
у позааудиторній роботі**

№ з/п	Принцип	Зміст принципу
1.	Діалогічності у педагогічній взаємодії	передбачає, що духовно-ціннісна орієнтація здійснюється в процесі такої взаємодії між викладачем і студентом, зміст якої становить обмін цінностями (інтелектуальними, емоційними, соціальними), а також спільне продукування цінностей.
2.	Рефлексивності культури міжособистісної взаємодії вчителя початкової школи	реалізація даного принципу забезпечує мотивацію особистісного та професійного самовдосконалення.
3.	Цілеспрямованості створення сприятливого виховного середовища	забезпечує розв'язання соціально-моральних задач, ситуацій спілкування, виконання виховних дій, спрямованих на вчинки особистості.
4.	Суб'єкт-суб'єктної взаємодії	передбачає рівноправність у спілкуванні учасників виховного процесу з урахуванням позицій і міркувань партнера; виявлення емпатії та творчості; продуктивність виховних дій.
5.	Єдності виховних впливів усіх учасників виховного процесу	забезпечує цілісність і неперервність процесу формування культури міжособистісної взаємодії майбутнього вчителя початкової школи.
6.	Етико-антропологічної орієнтованості процесу формування культури міжособистісної взаємодії особистості	забезпечує становлення майбутнього вчителя початкової школи як цілісної гармонійної особистості зі сформованою системою цінностей, ідеалів і переконань; саме цей принцип доводить твердження про те, що культура міжособистісної взаємодії є складовою загальної особистісної культури
7.	Особистісно-розвивального спілкування	забезпечує реалізацію бажання кожного суб'єкта спілкування вступати в контакт, взаємного прийняття учасників спілкування і реалізацію основних їх цінностей.
8.	Системного аналізу власних комунікативних ситуацій	передбачає усвідомлення майбутнім учителем причин і наслідків ставлення людей до себе; уміння оновлювати власні комунікативні стереотипи; втілювати в життя набуті комунікативні якості

Ми акцентували свою увагу на тому, що головним завданням в організації факультативних занять з вивчення студентами-майбутніми учителями початкової школи спецкурсу стала модифікація традиційного навчального заняття (лекції чи практичного або семінарського заняття) у напрямі індивідуалізації педагогічної взаємодії викладача і студентської групи та посилення активного навчально-пізнавального й виховного навантаження на студента.

У процесі проведення факультативних занять пріоритетним ми визначили не традиційне засвоєння студентами визначеного обсягу знань з проблеми формування культури міжособистісної взаємодії у сучасного вчителя початкової школи та вироблення умінь і навичок їх застосування, а оволодіння ними соціально-культурним досвідом у контексті професійного та соціального зростання особистості. Звідси логічно випливали: спільна творча навчально-пізнавальна діяльність, самостійна пошуково-дослідницька активність, що є вкрай актуальними як для проблеми самого дослідження, так і для майбутньої професійної діяльності.

У процесі вивчення спецкурсу ефективними стали акмеологічні технології, які визначаються як сукупність засобів, спрямованих на розкриття внутрішнього потенціалу особистості, розвиток властивостей і якостей, які сприяють досягненню високого рівня особистісно-професійного розвитку та професіоналізму [3].

Варто відзначити, що головним методом акмеологічних технологій є внутрішній або внутрішньо здійснюваний акмеологічний вплив, який має сприяти розкриттю творчого потенціалу особистості. Саме такі технології забезпечують рівноцінне взаємодоповнення пізнавально-інформаційних (навчальних), нормативно-регуляторних (виховних) і ціннісно-особистісних (освітніх) аспектів життєвого й соціального досвіду студентів. А відтак навчальне заняття (як і виховний захід) стає засобом розвитку

особистісних якостей майбутнього фахівця, збагачення його суб'єктивного досвіду, середовищем для повноцінної реалізації усіх (у тому числі й професійних) можливостей студента.

Ми визначили формулу модифікованого факультативного заняття з курсу: *традиційне словесно-теоретичне вивчення проблеми + індивідуалізація педагогічної взаємодії + активність студента (з урахуванням його внутрішнього потенціалу) + інтерактивні форми і методи = заняття*, яке проводилося не лише задля забезпечення системи "знання – вміння", але й насамперед для формування та розвитку особистісних якостей студентів, їх здатності до пізнавальної комунікації, творчості, конструктивної взаємодії.

На кожному занятті ми цілісно реалізовували наступні важливі складові навчально-виховного процесу:

1) ціннісно-мотиваційну складову, що забезпечувала ціннісне усвідомлення навчально-пізнавальних потреб і, відповідно, формування мотивів діяльності та активності студентів;

2) діяльнісно-конструктивну складову, на якій актуалізувалися наявні знання, способи дій, усвідомлювалася необхідність отримання нової інформації, планування, діяльності, конструювання й прогнозування її результатів;

3) рефлексивно-корегувальну складову, яка передбачала перевірку результатів діяльності, їх відповідність очікуванням; взаємооцінювання та самооцінювання досягнень; побудова програми з корегування діяльності та самовиховання й самовдосконалення [4].

Реалізація програми серед майбутніх вчителів початкової школи спрямовувалась на формування мотивації до участі в студентському самоврядуванні як специфічному виді діяльності; у виховних, спортивно-оздоровчих заходах; виконання науково-дослідницької роботи та практичної професійної діяльності у ході проходження різного виду практик.

У розробленій програмі нами актуалізовано положення про те, що виховна робота зі студентами має бути плановою, системною, базуватись на суб'єкт-суб'єктній взаємодії викладача і студентів на основі міжособистісного діалогу та гуманного характеру їхніх взаємин. Ми виходили з того, що системний виховний вплив спрямовувався на творення моральної, креативної, духовно багатой особистості майбутнього інженера, людини – фахівця, гуманіста, творця.

Експериментальна програма передбачала також залучення студентів третіх курсів до дослідницько-пошукової роботи. Зокрема, йшлося про виконання творчих індивідуальних науково-дослідних завдань, виконання і презентація яких вимагала застосування набутих знань у конкретній практичній діяльності, тобто практичного застосування студентом сформованої культури міжособистісної взаємодії.

Так, перед виходом на навчальну чи виробничу практику студенти отримували конкретне завдання, яке вони мали підготувати у ході її проходження, а після її закінчення – презентувати перед аудиторією слухачів – студентів не лише своєї групи, а цілого курсу чи навіть інституту. Захист такого проєкту наочно демонстрував рівень сформованості професійних рис майбутніх учителів початкової школи в цілому та їхньої культури міжособистісної взаємодії зокрема. З цікавістю та креативністю студенти підійшли до розробки та представлення проєктів на теми: "Аналіз змісту педагогічної взаємодії в системі "вчитель – молодший школяр (реалізація спільної діяльності за моделями: спільно-індивідуальної, спільно-послідовної, спільно-взаємопов'язаної діяльності)", "Акмеологічний вплив вчителя початкової школи на молодшого школяра: сутність, проблеми та шляхи їх вирішення", "Імідж сучасного вчителя початкової школи", "Бар'єри у педагогічному спілкуванні, їх подолання", "Самоосвіта та самовиховання у процесі формування культури міжособистісної взаємодії сучасного вчителя початкової школи".

На третьому етапі реалізації експериментальної програми визначався рівень сформованості культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи.

І завершальний етап формування культури міжособистісної взаємодії майбутнього вчителя початкової школи у позааудиторній роботі (корегувальний) передбачав визначення конкретних шляхів вирішення означених проблем, а також самодіагностику, саморегулювання та самовдосконалення в контексті досліджуваної особистісної властивості.

У ході впровадження експериментальної програми "Формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи" ми прагнули мотивувати студентів до самопізнання, самовдосконалення, самовиховання. Особлива відповідальність за досягнення мети й розв'язання поставлених завдань у програмі нами відводилась особистості викладача, куратора академічної групи. Оскільки саме він мав бути комунікативно-культурною особистістю, ґрунтовно володіти системою комунікативних знань, мати високий рівень соціального інтелекту та рефлексивних умінь.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у ході проведеного теоретичного та експериментального дослідження ми дійшли висновків, що реалізація розробленої та апробованої нами програми "Формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи", яка включала факультативний спецкурс "Формування культури міжособистісної взаємодії у сучасного вчителя початкової школи", систему виховних заходів, систему завдань науково-дослідницької та практичної роботи, сприяла підвищенню рівня сформованості культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Окремого вивчення потребують педагогічні умови формування культури міжособистісної взаємодії майбутніх учителів початкової школи у процесі позааудиторної роботи.

Використані джерела

1. Галацин К. О. Формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі позааудиторної роботи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Галацин Катерина Олександрівна. – Луцьк, 2014. – 212 с.
2. Гозман Л. Я. Психология эмоциональных отношений / Л. Я. Гозман. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 176 с.
3. Деркач А. А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности / А. А. Деркач, Л. Э. Орбан. – М. : Наука, 1995. – 208 с.
4. Яструб О. О. Формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи / О. О. Яструб. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 180 с.

Yastrub O. O.

PROGRAM OF FORMATION THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' INTERPERSONAL INTERACTION CULTURE IN EXTRACURRICULAR WORK

In the article the developed and approbated program of formation the future primary school teachers' interpersonal interaction culture in extracurricular work is analyzed.

Formation the future primary school teachers' interpersonal interaction culture is defined as a purposeful, expanded in time process of cooperation, interplay, inter-control and inter-regulation its subjects with a purpose to develop their motivation to constructive pedagogical activities. It was defined an important factor of formation the future primary school teachers' interpersonal interaction culture is extracurricular work in a higher educational institution.

Therefore the experimental program "Formation the future primary school teachers' interpersonal interaction culture", including optional special course "Formation the modern primary school teacher' interpersonal interaction culture", system of educational actions, system of research and practical work tasks was introduced and approbated in extracurricular work.

It was found out that the program introduction to extracurricular work of higher educational institution was favorable to education an intelligent personality with constructive level of set-up interpersonal interaction, creative thinking, wide interests and striving for to meet them, high competitiveness.

Key words: *interaction, interpersonal interaction, interpersonal interaction culture, formation the interpersonal interaction culture, program of formation the future primary school teachers' interpersonal interaction culture.*

Стаття надійшла до редакції 10.11.2015 р.